

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE OWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103:3

Onder redactie van Prof. Dr K. SCHILDER, Kampen.

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Dr R. E. van Arkel, Utrecht; N. Baas, Amsterdam; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr E. T. v. d. Born, Helpman (Gr.); Mr A. Bouman, Rotterdam; Ir B. ter Brugge, Almelo; Dr K. J. Cremer, Kampen; Dr R. J. Dam, Kampen; Dr A. C. Drogendijk, Dordrecht; Dr D. van Dijk, Groningen; Drs D. J. Galle, Kampen; Mevr. G. Gilhuis-Smitskamp, Mijdrecht; Dr J. H. Hagenbeek, Zwolle; Dr J. van Herken, Ermelo; Dr B. Holwerda, Kantens; A. Janse, Biggkerke; Dr P. Jasperse, Leiden; Dr G. Keizer, De Steeg; Dr B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr E. D. Kraan, Vlaardingen; A. Kuiper, Utrecht; Dr C. Lindeboom, Amsterdam; Dr J. v. d. Linden, Zeist; Dr S. O. Los, 's-Gravenhage; Drs Joh. Luijkenaar Francken, Rotterdam; Mevr. J. M. Th. Luijkenaar Francken-Schreuder, Rotterdam; Dr F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr H. Mulder, Kloosterburen; Dr A. Ringnalda, Ermelo; P. J. Risseuw, 's-Gravenhage; C. Rijnsdorp, Rotterdam; A. Schilder, 's-Gravenhage; Dr G. K. Schoep, 's-Gravenhage; Dr R. Schippers, Wansverd; Dr J. Smelik, 's-Gravenhage; Drs H. Smilde, Groningen; Drs H. Smitskamp, 's-Gravenhage; Dr N. Streefkerk, Wolvega; D. Stroo, Bussum; J. Strikwerda, Zeist; Prof. Dr C. van Til, Philadelphia, Pa.; Dr C. Veenhof, Haarlem; Dr J. Veldkamp, Hilversum; Prof. Dr D. H. Th. Vollenhoven, Amsterdam; Dr M. Vreugdenhil, Meliskerke; Dr F. de Vries, 's-Gravenhage; Dr J. de Vries, Tilburg; Dr J. D. Wielenga, Franeker; Dr D. K. Wielenga, Bellingwolde; Mr J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Alle stukken bestemd voor de Redactie zende men aan:
Prof. Dr K. SCHILDER, Vloedijk 101, Kampen.

Drukkers-Uitgevers:
OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes.
Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f250 per halfjaar bij vooruitbetaling.
Voor 't Buitenland f750 en voor Ned.-Indië f6— per jaar.
Advertentiën: 25 ct. per regel. — Losse nummers f0.15.

INHOUD: Hoofdartikel: Eugenetik. VII. — Kerkelijk Leven: Prof. Hepps misverstand inzake de algemeene genade. III. Gewroken spot. — Uit het Pol. en Soc. Leven: De aanval op de Kerk in Duitsland. — Even Parkeeren: Het Journalisme. — Lit. en Kunst: Een vertaling. — Uit de Historie: Kuiperiana. IV. — Opvoeding en Onderwijs: Voorlichting? — Het Boek van de Week: Een verklaring van de Kerkenordening. — Persschouw. — Boekbespreking. — Kerkenieuws.

HOOFDARTIKEL

Eugenetik.

VII.

Positieve zijde.

In een vorig artikel hebben wij min of meer uitvoerig uiteengezet den maatregel van gezinstoeslag (of belastingaftrek) als middel ter bevordering der vruchtbaarheid. Thans willen wij er toe over gaan de bezwaren en nadeelen van dit stelsel onder de oogen te zien.

Een eerste nadeel van genoemden maatregel is, dat niet alleen de meer begaafden er van kunnen profiteren, maar ook de minder begaafden. En van deze laatsten zijn het juist de sociaal minderwaardigen, die er het meest van profiteren, omdat zij gewoonlijk de meeste kinderen hebben. Om deze reden achtte Sanders¹⁾ terecht de waarde van dit stelsel uit eugenetisch oogpunt niet bijzonder groot.

Er is evenwel nog een ander en belangrijker bezwaar. Immers dit stelsel gaat uit van het standpunt, dat de bovenste lagen der maatschappij bestaan uit dragers van een beteren geestelijken aanleg. Nu hebben statistische onderzoeken inderdaad aangetoond, dat in het algemeen de hogere klassen zijn samengesteld uit personen, die wat intellectuele, technische, organisatorische en artistieke begaafdheid betreft superieur zijn aan de lagere klassen. Deze grotere erfelijke begaafdheid van de hogere standen moet men echter niet in absolute zin nemen, maar meer als een gemiddelde zien. Het zou nonsens zijn te beweren, dat iemand, die tot de ontwikkelde kringen behoort, daarom erfelijk verstandiger, energiever en tot meer in staat zou moeten zijn dan bijv. een arbeider. De begaafdheid is geen monopolie van een maatschappelijke klasse. Wel zijn echter de effectoren voor de geestelijke eigenschappen ongelijk over de verschillende beroepsgroepen en maatschappelijke standen verdeeld en vindt men bij de beter gesitueerden in 't algemeen hogere begaafdheid.

Eenerzijds is het dus niet toevallig, dat er hogere en lagere klassen op de wereld bestaan. Hoe meer begaafd, hoe grooter de kans in de maatschappij op te klimmen. Anderzijds bedenke men goed, dat hogere begaafdheid alleen voor het gemiddelde der welgestelden geldt en niet men dan ook niet zelden de hoogste functies in de maatschappij bezet door personen, die als kind tot de onderste lagen der bevolking hebben behoord. Men zou derhalve, wilde men het goed doen, niet moeten trachten zonder meer de vruchtbaarheid van de hogere standen gunstig te beïnvloeden, maar alleen die maatregelen moeten treffen, welke uitsluitend de vruchtbaarheid van de meer begaafden bevorderen. In de praktijk is het echter onmogelijk door middel van intelligentietests alle begaafden uit te zoeken. Vandaar dat men geno-

gen neemt met alleen maatregelen op te stellen voor die groep der bevolking, waarin naar berekening het grootste aantal begaafden voorkomen. Dat dit niettemin een nadeel is volgt duidelijk uit het voorafgaande.

Aan het uitgangspunt van bovengenoemd stelsel, n.l. de grotere erfelijke begaafdheid van de hogere standen, kleven nog twee bezwaren. Het minst zwaar weegt de opmerking, dat behalve erfelijkheid het milieu ook een rol speelt. Nu is het moeilijk objectief vast te stellen hoe groot de invloed van het milieu is. Wel mag men veilig aannemen, dat deze laatste gering is en dat de begaafdheid in hooge mate erfelijk bepaald is. De verschillen in bekwaamheid onder de menschen zijn voor het grootste gedeelte veroorzaakt door het verschil in aanleg. Niettemin speelt het milieu ook een rol, zij het dan een bescheiden. Moge de beteekenis van het milieu voor het ontstaan van maatschappelijke achteruitgang uiterst gering zijn, voor het tot stand komen van maatschappelijke vooruitgang kan het milieu in vele gevallen echter wel degelijk van grooten invloed zijn.

Zwaarder weegt de volgende opmerking. Naast de intellectuele begaafdheid, waartoe dan ook gerekend worden de technische, organisatorische en artistieke begaafdheid, is voor een kwalitatieve bevolkingspolitiek van minstens even groot belang de moraliteit van een volk en de religieuze waarden, die het erkent. Ten opzichte van de moraliteit nu is het Waardenburg²⁾ geweest, welke er op gewezen heeft, dat men scherp moet onderscheiden tusschen eigenschappen, die alleen op het terrein van het activiteits- en wilsvleven liggen, maar die zoowel ten goede als ten kwade kunnen aangewend worden (ondernemingslust, moed, volharding bijv.) en de zuiver morele deugden, zooals eenvoud, trouw, oprechtheid, rechtvaardigheidsgevoel, medelijden, opofferingsgezindheid, verantwoordelijkheidsbesef, enz., welke betrekkelijk onafhankelijk zijn van welken vorm ook van intellectuele begaafdheid, energie of wilskracht. Van de eerstgenoemde karaktereigenschappen (liggend op het terrein van het activiteits- en wilsvleven) staan sommige als gunstig bekend: energie, vlijt, doorzettingsvermogen, bijv.; andere zijn neutraal: emotionaaliteit, levendigheid, prikkelbaarheid, enthousiasme, e.d.; maar nog andere zijn ongunstig, zooals eerbzucht, bemoeizucht, eigenliefde, machtsbegeerte en reactie op minderwaardigheidsgevoel. Het is zonder meer duidelijk, dat alleen met het bestendigen van in moreel opzicht gunstige of neutrale eigenschappen de kwaliteit van de bevolking gebaat is. Immers een gemis aan zedelijke begaafdheden kan tot het optreden van zeer gevaarlijke misdrijven aanleiding geven. Wanneer intellectuele begaafdheden niet gepaard gaan met goede ethische eigenschappen, zal de cultuur met toename van intellectueel begaafden nog weinig gebaat zijn. Het kan zelfs wezen, dat een volk bij een groot bezit aan zedelijk begaafden en weinig intellectueel begaafden in sommige gevallen meer gebaat is dan bij veel intellectuele begaafdheid en gebrek aan gemeenschapsgevoel, altruïsme, liefdadigheidszin en rechtvaardigheidsgevoel. En wat den godsdienst aangaat is het een onbestreden waarheid, dat bij meerdere toeëigening der religie alcoholisme, venerische ziekten, misdadigheid, huwelijks- en gezinsontbinding, volkerenwantrouwen, oorlog, klassen- en rassenhaat automatisch snel zouden verminderen. Nu kan men helaas zedelijke begaafdheid niet meten en moet men zich daarom in de eugenetiek wel uitsluitend beperken tot maatregelen, die de vruchtbaarheid der intellectueel begaafden bevorderen. Maar uit het bovenstaande blijkt zonneklaar, dat

De heer V. H. uit Groningen vraagt ons of de Gereformeerde leer over den Kinderdoopt, gelijk die door ons in een reeks artikelen¹⁾ ontwikkeld werd, niet op afval der heiligen uitloopt.

Hij redeneert daarbij aldus: Is elk gedoopte wedergeboren, en leert toch de ervaring, dat lang niet alle gedoopten tot Christus komen, dan moeten deze ongelooften weer tot afval zijn gekomen.

Hierop diene: 1o. dat wij nooit en nergens gezegd hebben, dat alle gedoopten wedergeboren zijn, maar alleen dat ze door de kerk als zoodanig moeten beschouwd worden; wat een hemelsbreed onderscheid maakt: 2o. dat men zoolang iemand leeft nooit weet of hij nog niet tot Christus komen zal; en 3o. dat de Gereformeerde belijdenis wel een tijdelijken afval der geloovigen mogelijk stelt, maar nooit hun vervallen van de genade.

Dr A. KUYPER.

„De Heraut”, 12 Oct. 1890, No. 668.

1) Bedoeld zijn de artikelen over den Kinderdoopt, later in „E. Voto” verschenen.

indien deze maatregelen inderdaad succes zouden hebben, het resultaat nog zeer dubieus zou zijn.²⁾
D. A. C. D.

3) Dat de meerdere intellectuele begaafdheid in de hogere kringen der maatschappij geen nazin parallel loopt met verhooging van de moraliteit blijkt o.a. uit het groot aantal venerische ziekten, het veelvuldig zich overgeven aan genot en weelde, de talrijke schandalen van corruptie, zwendel en oplichterij, die in de bovenlagen der bevolking verhoudingsgewijze bijna even talrijk zijn als in de lagere regionen.

KERKELUK LEVEN

Prof. Hepps misverstand inzake de algemeene genade. (III.)

Verwarde voorstellingen, waar? — „Slijtage” van „fijne puntjes”. — Waar zit de moeilijkheid? — In de kwestie van de geschiedenis van Gods verbondsrelatie na den val. — Geen helder overzicht. — De kwestie der „antiquatie” van het verbond. — Ussher, Junius, Engelsche Heretogen, Hoornbeek, Katabasis en contract, Vitrin-ga, Trevelius Sr. en Jr. — Regius, Hommius, Rivetus onder de Leidse professoren. — Kuiper en de anderen samen contra Prof. Hepp. — „Mutuum”, wederkeerig. — Theologen en juristen. — Vergelijk fidejussie en acceptatie. — Witvius. — De Borg en wij. — Dupleurische conventie. — Zelfonderzoek en goede verbondster! — Cloppenburg. — Cardinale kwesties.

Prof. Hepps ongereformeerde verbondsbeschouwing (II.)

Ons voorgaande artikel liet zien, hoe onbezonnen de gemakkelijkerheid was, waarmee Prof. Hepp durfde spreken over zaken, waarvan hij het rechte niet bleek te weten. Zijn zelfvertrouwen liet hem een heele paragraaf wijden aan de „verwarde voorstellingen”, die er bij mij zouden zijn aangaande het werkverbond. Bij mijn bespreking van het „twee-zijdige” (dupleurische) verbond heette die „verwarring” zelfs „het grootst”. Intusschen bleek ons, dat Prof. Hepp de geschiedenis van het gereformeerde dogma in dezen niet kent; dat hij hetgeen ook maar het vluchtigste onderzoek ervan leert, gemoedelijk ontkent, en precies het tegendeel van wat de gereformeerden geleerd hebben voor gereformeerd houdt. En ook voor waar houdt. Want op bl. 85 heeft Prof. Hepp het nog eens over „de verkeerde opvatting, dat het verbond Gods met den mensch twee-zijdig is”. Zijn opmerkingen betreffende dit punt noemde Prof. Hepp een „uiteenzetting”. Een symptoom

2) Dr P. J. Waardenburg: Eugenese medisch-maatschappelijk belicht. Geschriften van de Ned. Herv. Ver. voor geestelijke volkgezondheid, I, blz. 97.

1) Dr J. Sanders, l.c., blz. 407.

van naïef zelfvertrouwen, maar dat niet verantwoord was ditmaal.

Om in het beeld van Prof. Hepp te spreken — maar dan met fingerwijzing naar hem zelf — is dit „voor ons een waarschuwing, dat hier en daar niet alleen de fijne puntjes van de Gereformeerde leer slijtage beginnen te vertoonen, maar dat ook sommige van haar grondbegrippen beginnen te verschuiven”. Prof. Hepp kent noch de hedendaagsche, noch de vroegere geschiedenis in dezen. De stelling durft hij aan, dat ondergeteekende „de idee van medearbeider (Gods) als onderarbeider ver van zich werpt”. Precies gelijkwaardige fantasieën spelen hem door het hoofd, als hij van de oudere gereformeerden spreekt.

We zullen dit trachten aan te toonen ook nog in het vervolg van deze bespreking. Want we komen nog tot enkele andere namen, dan die we verleden week noemden. Niet, dat we zullen blijven stilstaan bij hetzelfde onderwerp als toen; neen, we stappen geleidelijk naar een ander punt over.

✱

Dat andere punt zal de kritiek zijn, die Prof. Dr. V. Hepp uithrent op ook nog andere inhouden van de gereformeerde dogmatiek inzake het verbond. Dat hij kritiek heeft, en niet zoo geringe, hebben we reeds verleden week gezien. En het zal ook nog wel nader blijken, als we vandaag nieuwe namen noemen. Maar thans komen we tot de vraag: wat beweegt Prof. Hepp toch, om zoo nadrukkelijk zich schrap te zetten tegen enkele kenmerkende leerstellingen van de gereformeerden in betrekking tot het verbond? Wat mag toch wel de grond zijn voor dit zijn afwijkend gevoelen? Hoe komt hij er toe, zoo destructief om te gaan met het eenstemmig getuigenis der vaderen?

Van dat raadsel kunnen we althans een begin van oplossing bij den schrijver zelf vinden. Hij meent, dat wie het inzake het dipleurische verbond met de vaderen eens is — zooals ondergeteekende — noodwendig komen moet tot de consequentie, dat het werkverbond zou hebben opgehouden te bestaan. Letterlijk lezen we (bl. 74):

(Dat het werkverbond van het begin tot het einde eenzijdig was), „maakt een essentieel bestanddeel uit van de Gereformeerde schriftuurlijke leer. Immers, was het werkverbond in zijn bestaan en voortbestaan tweezijdig, dan hield het bij den val op te bestaan, dan gold het niet tot in eeuwigheid, want de mensch onttrok er zich aan door de zonde.”

Nu is er in deze opmerking veel raadselachtigs, vooral als men ze legt naast andere uitspraken van den auteur. Een mengelmoe van uitspraken wordt ons opgedischt, waarin moeilijk een vaste lijn te ontdekken valt; reeds de wisseling van de werkwoorden „bestaan” en „gelden” in de zoeven geciteerde regels is ondoorzichtig.

Maar voor het oogenblik interesseert het ons niet zozeer dat Prof. Hepp in zijn verbondleer vaag en verward is, als wel het feit, dat hij, hoe dan ook, verband legt tusschen twee dingen: het bestaan en voortbestaan van het werkverbond ter eener, en zijn al-of-niet „afgeschaft”-zijn ter ander zijde.

Om nu te doen zien, dat Prof. Hepp ook in dezen afwijkt van de lijn der gereformeerden, zullen we eerst weer enkele van die theologen laten spreken, die over de „antiqueering” van het verbond of zelf spraken, of het theologisch gesprek daarover voorbereiden.

Klaarkomen doen we vandaag niet. Maar we beginnen deze week.

✱

Gemakshalve vangen we aan met een enkele verwijzing naar de studie van Ds N. Diemer, Het Scheppingsverbond met Adam (het verbond der werken), een werk, waarover zeer waardeerende tonen zijn gehoord in onzen kring. Handelende over James Ussher, opsteller der Iersche Artikelen, constateert Ds Diemer, niet alleen, dat het verbond bij hem dipleurisch is (bl. 22), maar ook, dat het „met den val opgeheven en door het genadeverbond vervangen is” (23): Usshers opvatting valt onder die van „het zuiver gereformeerde standpunt”, meent de auteur. Inzake Iunius geeft hij een niet geheel juiste voorstelling; want hij let er niet op, dat de „vorm” van het verbond volgens Iunius een „wederkeerige verplichting” (obligatio mutua) is; „mutua” is herhaaldelijk vertaling van dipleurisch. Merkt dus Ds Diemer op, dat die „menige theologen, die na Iunius” hetzelfde leerden als deze, hem juist niet in het vooropstellen van het monopleurische volgden, dan kunnen we des te veiliger opmerken, dat heel de „menigte” dipleurisch het verbond construeerde, tot Iunius toe. Daar in waren, ook blijkens de studie van Ds Diemer, allen het eens, ook al waren er overigens methodische en andere verschillen genoeg. Dat is volgens Diemer — we zullen straks onze eigen bronvermelding geven — de meening van o.a. Cloppenburg (D. bl. 37), die wel op andere punten, maar niet in dit, de lijn van de oudste gereformeerden verlaat (vgl. Coccejus, verleden week); het is ook het gereformeerde standpunt in Engeland (D. bl. 61). Steeds weer luidt het: het verbond is eerst monopleurisch, maar wordt dipleurisch. Neem de twee partijen weg, en het verbond is geen verbond meer, zegt Hoornbeek¹⁾. Ook deze auteur zou verbaasd hebben gestaan, indien hij een gereformerd hoogleraar had hooren beweren, wat Prof. Hepp verleden week ons bleek te poneeren; n.l. dat men door de leer van Gods nederbuigende goedheid zou gedwongen zijn, het dipleurische in het verbond prijs te geven, op straffe van anders voor het gereformeerde volk te worden beschuldigd van... afwijking van de

Westminster confessie. Dergelijke onbedoelde ketterjagerij (want dat is ze, al wordt er ook door Prof. Hepp tegen gewaarschuwd) breekt haar al te onstuimigen gang reeds op Ussher (zie boven), maar ook op Hoornbeek, die uitdrukkelijk van de af-daling Gods (condescensie, katabasis) als monopleurische daad, als oorzak van allen verbondszegen, komt tot de leer, dat het verbond een tweezijdig verbond is; zelfs het woord „contract” (dat intusschen niet de betekenissen hebben kan van een contract tusschen gelijke menschen) durft hij aan²⁾. Ook Campegius Vitringa spreekt herhaaldelijk over het monopleurische, het moment der soevereine af-daling Gods als voorwaarde voor het verbond. Maar als het er eenmaal is, ziet hij van de eene en de andere zijde stipulaties, d.w.z. het dipleurische³⁾. Niet anders staat het met Trelcatius, den oudere⁴⁾, en den jongere⁵⁾. Onder gelijk gezichtspunt worden de dingen gezien door Ioannes Regius, als hij onder Gomarus in October 1594 zijn theologische stellingen verdedigt⁶⁾, of met Festus Hommius, als hij onder Trelcatius hetzelfde werk in December 1598 verrichten mag⁷⁾ of met Rivetus, als hij onder Iunius in Augustus 1602 hetzelfde voor-

2) Habetque rationem voti, sponsionis, obligationis & contractus, per Dei ad nos satisfactionem cum eo init; II. 643.

3) Zie Campegius Vitringa, Korte Stellingen, in welke vervat w. de Grondstukken van de Chr. Leere, Delft, 1708, 200—203, alsmede van denzelfde de Latijnsche uitgave: Doctrina Chr. Religionis, per aphorismos summatis descripta, ed. quinta, Franquearae, Halma, 1714, overeenkomstige paragrafen. Hij hangt niet aan den naam van „verbond”, maar acht hem toch zeer wel bruikbaar. Zoo schrijft hij in het 12e hoofdstuk onder den titel:

„Van de Regeeringe des Regtgezchapen Menschens.”

§ XXVII. Indien in dese dingen overeenstemmen, zij, die de waarheid lief hebben, sal 't niet veel verschillen onder wat kundigheid wy dese Staat van de Eerste Voor-ouders in het Paradijs begripen, of onder de naam van een Verbond, of liever van Natuurlycke Gehoorsamheid.

§ XXVIII. Het eerste heeft zedert eenigen tijd behaagd aan vele uytleggers der goddelijke dingen, datse namentlijk dese Staat afmaalen of beschrijven als een Verbonds staat, naardien in deselve de vriendschap tusschen God en den mensch, onder sekerre voorwaarden, is onderhouden. Welk Verbond zy door-gaans noemen der Werken en der Nature, ende alsoo onderscheyden van het Verbond der genade. Rom. 3:27, 11:6.

§ XXIX. Het Verbond (de Hebr. noemen dat Berith, van Bara, welk beduyt Verhiesse, De Grieken *δαιθίον* Verbond, Testament, en *διαθήκη*, belydenisse) word hier in 't gemeen genomen voor een verdrag tusschen God en den mensch, waarin God onder sekerre voorwaarden, welke de Wet des Verbonds uytmaken, aan de mensche geeft de verwagting van een secker Good: De mensche nu stemd Gode toe, en ykt kracht van 't Woord des Verbonds soo vermagt hy de vergelding, en krijgt recht om te eyschen.

§ XXX. Naardien er nu verscheyde slag en verscheydene eynden en gewrochten van de Verbonden zijn: soo moet men waarnemen, dat het Verbond Gods met den mensch is van dat slag die ongelijck zijn, en derhalven oneygendlijk alsoo genoemd, welks beginsel gegrond is in de Goedwilligheid Gods; welks gewrochten trekken ten goede der menschen, als de mindere party; en tot aannemen van welks voorwaarden de mensche door de reden selve verplicht wordt.

§ XXXI. Derhalve de Doelen van alle Verbonden aan de zijde Gods zijn: Het Gebod (*αγαπητοί*), ofte de Wet (*νόμος*), (1 Tim. 1:5, Matth. 22:38) en de Belofte (*επαγγελία*) (2 Cor. 1:20, 2 Petr. 1:4). Aan de zyde des menschen, de Belydenisse (*δοξολογία*) ofte toestemming (2 Cor. 9:13, Hebr. 3:1), waar door hy sig verkrijgt recht tot een weder cysch (*εξαρτάται*); 1 Petr. 3:21.

§ XXXII. [God noodigt den mensch tot vriendschap, maar die noodiging verplicht].

§ XXXIII. Dat Adam nu in een staat van vriendschap met God geleefd en secker goed onder sekerre voorwaarden verwacht heeft, is 't reeds te vooren uytgewonnen en vast-gesteld. Daar is nu geen reden dat yemant twijfele dat die staat, in een gesonde zin, een Verbond kan genaamd worden, en een Verbond der Werken.

Tot zoover Vitringa. We hebben diens meening breed weergegeven; want wat hij zegt is van betekenis in verband met zijn opmerkingen over het al-of-niet-afgeschaft zijn van het werkverbond. We komen daarop terug.

4) Lucae Trelcatii, Senioris & Lucae Trelcatii, Junioris, Opuscula Theologica omnia, Lugd. Bat., 1614, I, 275:

Foedus, sive Testamentum, est pactum Dei cum hominibus, de felicitate aeterna, certa conditione ei communicanda, ad Dei gloriam. Pactum cum dicimus, intelligimus mutuum Dei & hominis obligationem, ex stipulatione intervenientem, ut utrumque reddatur, quod promissum est.

Duae ergo sunt partes foederis. I. Promissio Dei de vita aeterna. II. Obligatio hominis ad observantiam conditionis, a Deo perscriptae. Prima est libera; secunda est necessaria.

5) Lucae Trelcatii Junioris, Opuscula Theologica omnia, Lugd. Bat., 1614, blz. 133/4:

Causa efficiens huius (genade V.) foederis Deus est. Nec enim, duarum hic partium dispositio est (de partijen ongelijk), sed Dei solus est; qui mera voluntate sua, foedus illud cum homine pepigit.

Materia Foederis duplex est:...

Objectum, seu Materias circa quam, duplex est. Primo est Deus promittens vitam, sub conditione fidelis, & cultus sui. Secundo est Homo, stipulans gratiam, & spondens fidem & obsequium.

Subjectum seu Partes foederis, circumscribuntur conditiones illius:...

FORMA foederis est, Partium secundum conditiones certas, obligatio mutua.

6) Ioannes Regius, Londonensis, Theses Theologicae, de foedere Dei... sub auspicio Fr. Gomari, Oct. 1594, Lugd. Bat. 1595 (Archieven van Senaat en Faculteit der Leidse Universiteit, no. 353, daarin nr. 32):

I. Foedus Dei est mutua Dei & hominum obligatio, de vita aeterna, ypsa certa conditione, ad gloriam Dei danda.

II. Eius partes sunt duae; quae est promissio vitae aeternae: & obligatio hominum; quae est observatio conditionis a Deo praescriptae. Illa libera: haec necessaria. Finit, Dei gloria.

III. Huius porro foederis duae sunt species; naturae foedus & supernaturale; quae non nulli foedus operum & gratiae, alii legat & evangelicum vocant.

Er is in deze stellingen veel, dat, om met Prof. Hepp te spreken, „onbeholpen” heeten mag. Maar het valt op, dat, waarin de verbondsbeschouwing zich ook gewijzigd hebben moge, de tweezijdigheid steeds op den voorgrond staat; ook hier al dadelijk. Niet daarin verschillen de twee verbonden, dat het eene wel, het andere niet tweezijdig zou zijn, doch alleen in de manier van die tweezijdigheid zijn ze onderscheiden: er is een „discrimen”, in forma: seu obligationis mutuae RATIONE” (XIX).

7) Festus Hommius, Theses theologiae de similitudine & discrimine V. & N. Testamenti (praeses Luc. Trelcatius), Dec. 1598:

recht geniet⁸⁾. Op het monopleurische in het ontstaan van het verbond valt alle nadruk, op het dipleurische in het bestaan eveneens.

Met opzet wezen we op laatstgenoemde theologen; immers, niemand zal ontkennen, dat zij behooren tot „den bloeitijd”. Veel in dien bloeitijd is onzeker, en verwerpelijk; maar van den aanvang af stond vast, dat de „vorm” van het verbond tweezijdig was; aan welken vorm beide partijen gebonden zijn.

En zoo is het geen afbuiging van de lijn, maar een volgen ervan, als latere theologen op dit punt blijven vasthouden aan wat van den aanvang af voor allen vast stond. Kuypers meening, verleden week geciteerd, dat een verbond dat niet-tweezijdig is, het verbond feitelijk opheft, is van ouds het uitgangspunt geweest der gereformeerden; slechts misverstand, en een niet verstaan of voorbijzien van het woord „mutuus” (wederkeurig) kon de gedachte bij sommigen vloeien, alsof er op dit punt verschil zou geweest zijn tusschen de gereformeerden „uit den bloeitijd” en de lateren, die dan misschien meer als een contract het verbond zouden hebben behandeld. Het treft ieder, die het woord „mutuus” (dat vaak dienst doet als vertaling van dipleurisch) aantreft in de theologische stellingen van den bloeitijd, dat in denzelfden tijd, waarin de theologische faculteit zich van dit woord bedient, de juridische het ook doet, en het begrip „mutuum” (wederkeurig) voor de rechtswetenschap uitwerkt. Zoo kan men in hetzelfde archiefstuk der Leidse universiteit, waaruit ik de stellingen van Regius ontleende, tweemaal een juridische-faculteits-stuk aantreffen met stellingen over het „mutuum”. Het eene staat niet los van het ander. Men kan de theologische termen van den ouden tijd niet scheiden van het juridisch spraakgebruik dier dagen. Ik zou een vergelijking willen trekken met het uit de dogmatiek bekende begrip van „fideiussio”; waaronder zooveel verstaan wordt als: een voorwaardelijke en slechts aanvullende borgtocht: als Piet aan Jan duizend gulden schuldig is, en Klaas is dan borg in den zin der fideiussio, dan moet ingeval van niet-betaling Jan eerst Piet aanspreken, en van hem het geld vragen; en alleen wat er dan nog aan de som ontbreekt, behoort door Klaas te worden aangezuiverd. Uit den strijd van Voetius en Coccejus kent men den term, wijl de vraag gerezen was, hoe en op wat wijs en tot welken graad Christus borg voor de zijnen was. Wie nu in de archieven van de Leidse universiteit de gedrukte of geschreven stellingen nagaat, waaraan we hierboven een en ander ontleenden, treft daarin ook uit denzelfden tijd rechtskundige stellingen over het begrip der fideiussio⁹⁾. Niet anders staat het met de bekende acceptilatie-leer, waarbij de vraag gesteld wordt, in hoeverre Christus borg geweest is, en als borg voldaan heeft voor de zijnen. Ook dat theologisch begrip, vooral in zijn latere uitwerking, kan men niet verstaan, zonder kennis te nemen van de vertoogen der toenmalige rechtsgeleerden. Men mag daarover klagen, zooals men reeds tijdens Spanheim deed¹⁰⁾, maar het feit ligt er nu eenmaal toe. Welnu, niet anders staat het er voor met de theologische leer, dat het verbond een wederkeurig (mutua, dipleurische) obligatie beteekent. Dat begrip treedt reeds aanstonds op bij de gereformeerden uit den bloeitijd, en wie meenen zou, dat het eerst later opgekomen is, vergist zich.

✱

Dit alles hebben we voorop geplaatst, om thans te kunnen wijzen op enkele theologen, die over het verbond meer opzettelijk schreven, en die zoowel voor het handhaven van het dipleurisch karakter van het verbond, als voor de rechte beantwoording der vraag, hoe het al dan niet is „afgeschaft”, van groote betekenis zijn: Witsius en Cloppenburg.

Wat Witsius betreft, ook hij noemt het verbond dipleurisch. Hij neemt inzooover een eigen standpunt in,

Testamentum itaque seu foedus est stipulatio Dei & hominum de mutua conjunctione per dilectionem ad gloriam divini nominis & hominum salutem directa.

„Legale foedus seu Testamentum est stipulatio, qua Deus hominibus, praecipue Israelitis, propriarum virium facultate perfectam Legi obedientiam praestantibus benedictiones omnes ac vitam aeternam promittit: Legem vero vel in minimo transgredientibus maledictionem tum temporalem tum aeternam posuit. Gratituum foedus est stipulatio, qua Deus...”

8) Guilelmus Rivetus, Theses Theologicae, de foederibus & Testamentis divinis, sub praeside Fr. Iunii, Aug. 1602, Lugd. Bat. 1602, Leiden, Bibl. 236 A 6, 17):

IV. Foedus sive pactum dicimus, non propria illa significatione, qua pro mutuo contractu & duarum partium dispositione sumitur (nam ejusmodi foedus inter partes, personarum & juris aequalitatem quandam praesupponit, quae inter Deum & creaturam nunquam esse potest), sed eo sensu usurpamus, quo unum tantum partis dispositio denotatur: ut, cum bello victi indicuntur leges. Nam quamvis Deus juve sanctissimo, non vi tant armis, suos possideat, in eo tamen convenit, quod ut victores victis, sic etiam certas suis indicit leges.

V. Quapropter auctorem statuimus Deum solum, qui, meva voluntate sua a nulla re mota, foedus illud cum hominibus pepigit....

VIII. Forma est secundum conditiones obligatio mutua, cujus indicium certum est earundem conditionum observatio, utpote qua cessante, irritum est foedus, quod ex conditionibus initum.

8) Archieven v. d. Senaat en faculteiten der Leidse universiteit, inventaris nr. 354 (3 thesen, disputatio de fideiussoribus et mandatoribus, G. Bouricius); ook in arch. nr. 347 (Wolfgangus Larius Woordancensus, handschrift), ook in arch. nr. 353 (Vosbergius), en in arch. nr. 347, pag. 51, weer inzake Larius.

9) Frid. Spanhemii, Operum tom III, Lugd. Bat., 1703, kol. 1339—1340 sqq., Epist. Resp. duae ad lit. Melch. Leydeckeri de fabula acceptilationis, cf. 1348: „Ick schricke, als ik gedencke, wat taal men heden begint te gebruiken, om ons tegen te spreken. Men durft van de Vaderen gebruiken het woord acceptilatio, een woort van seer quaden klank en beteekenis, en geacht om ons ongevoelig tot Socinisterij te leyden, welcker eygen taal dit woort is, en direct strijft met een ware voldoening.

dat hij in de meest bevattingen dat Prof. in plaats eerste ar het verb lateris) i als diples stipuleer

En nu Men zo Hepp teg

„dat de aan d gestalt een we (n) disp fatsoen (! mag Hepp i spreker

Hier ma de verho welke hij is hij vo stonds (z doeld op over het gaat, en aanstond er voor e

De n orde c verbind ten, di betracht der ver wijse w (mutuu op een kragt v verbond selve o verbind van e Geluck een d pleur

Men zi onder z in verba toch, dat al kras z minder i gereform door zulk en mij in nadat hij heeft, dar te durve

Wat te uiteenzet risch „ve dan moet „stokken 18). And voorstelle wordt in geïnterpr

We zul was een en wil d aan de o spoor der houding zal ik on

Het spi Maar als groote in hij heeft van Kuy onvermij zou beter met de g in casa i ook welh

En wa schap va de kwest verbonds vangerij, Prof. H gereform dragen, d

10) He hominibus, landsche v der Verbo door Mart „sanctie” i lundinge” 11) W 12) W 13) W 14) Joh I, Franep

1) Partes sunt duae, pauciores nequeunt esse in ullo foedere. Joh. Hoornbeek, Vetera & Nova, Traj. ad Rh., 1672, I, 641.

in het ontstaan
het dipleurische

emde theologen;
zij behooren tot
is onzeker, en
af stond vast,
zijdig was; aan
zijn.

e lijn, maar een
dit punt blijven
ig af voor allen

week geciteerd,
het verbond

uitgangspunt ge-
verstand, en een

rd „mutuus“
ij sommigen voe-

zou geweest zijn
bloetijd“ en de

een contract het
t treft ieder, die

loet als vertaling
theologische stel-

den tijd, waarin
woord bedient,

egrip „mutuum“
nader uitwerkt,

ak der Leidsche
van Regius ont-

eits-stuk aantref-
Het eene staat

ologische termen
in het juridisch

ergelijking willen
ende begrip van

verstaan wordt
anvullende borg-

n schuldig is, en
tussio, dan moet

t aanspreken, en
wat er dan nog

Klaas te worden
tius en Coccejus

gezezen was, hoe
ristus borg voor

van de Leidsche
stellingen nagaat,

ontleenden, treft
andige stellingen

anders staat het
bij de vraag ge-

geweest is, en
Ook dat theolo-

erking, kan men
van de vertoogen

mag daarover
anheim deed¹⁰⁾,

elnu, niet anders
che leer, dat het

u, dipleurisch
treedt reeds aan

den bloetijd, en
gekomen is, ver-

st, om thans te
lie over het ver-

zoowel voor het
ter van het ver-

g der vraag, hoe
grootte betekenis

het verbond di-
gen standpunt in.

io Dei & hominum
ad gloriam divini

ipulatio, qua Deus
a virum facultate

benedictiones omnes
el in minimo trans-

tum aeternam
Deus...

e, de foederibus &
Aug. 1602, Lugd.

opria illa significa-
partium dispositio

personarum & iuris
inter Deum &

nau usurpamus, qui
ut, cum bello victis

sanctissimo, non vi-
venit, quod ut vic-

es.

a solum, qui, meva
had cum hominibus

ligatio mutua, cujus
a observatio, utpot

conditionibus initum
der Leidsche uni-

dat hij het verbond niet twee deelen (zoals verreweg de meesten, zie vorig artikel), maar drie deelen laat bevatten; het derde is dan de „sanctie“ (het woord, dat Prof. Hepp aan het... volkenbondspact herinnerde, in plaats van aan de gereformeerde dogmatiek, zie mijn eerste artikel¹⁰⁾). Dit zij daargelaten. Ook hij kent weer het verbond als monopleurisch, of eenzijdig (unius lateris) in zijn afhangen van Gods beschikking, maar als dipleurisch, als de mensch van zijn kant het „adstipuleert“¹¹⁾. Dit inzake het verbond in het algemeen.

En nu het genadeverbond?

Men zou een oogenblik denken, dat Witsius aan Prof. Hepp tegemoet komt; immers, hij betoogt:

„dat de dispositie van het Nieuwe Verbondt welke aan den Hoge gedaen is, de eygene (! propria) gestalte van een Verbondt heeft, beteekenende een dubbelsydich verdrag van onderlinge trouwe (mutuae fidei dipleuron); doch dat de andere dispositie, die AEN ONS geschiedt is, meer het fatsoen (ratio) heeft van een Testament, ende meer (! magis, het is dus niet „exclusief“, om met Prof. Hepp in zijn lezing van de Westminster confessie te spreken) alleensydigh (monopleuron) is“¹²⁾

Hier maakt dus Witsius verschil — terecht — tusschen de verhouding, die God tot den Middelaar heeft, en die welke hij tot de geloovigen onderhoudt. Maar zóó bang is hij voor het woord „eenzijdig“, dat hij het al aanstands (zie boven) weigert als in exclusieven zin bedoeld op te vatten. En als hij dan zich verder uitlaat over het genadeverbond, zoover het de geloovigen aangaat, en door hen aanvaard wordt, dan komt hij weer aanstands het karakter van een dipleurisch verbond er voor opschrijven; men leze:

De mensche nu de beloften des Verbonds op die orde op welke sy voorgesteld worden aennemende, verbindt sich selven door die aenneminge om de pligten, die in de vorige beloften begrepen worden te betragten, voor ende al eer hy sich van de uitvoeringe der verdere belofte kan verseecken. Ende op dese wijze wordt het Verbondt onderling ende wederzijdsch (mutuum), Godt stelt in den Euangelio sijne beloften op een seeckere orde voor. De mensch wordt uyt kracht van de Wet, voor soo veel die het Genadeverbondt bedient, verbonden om die beloften op de selve orde te omhelsen. Terwijl het gelove dit doet, verbindt sich de gelovige tegelijk, tot de betragtinge van een nieuw leven, voor en al eer hy sich het Gelucksalige leven helove. Ende in deser voege is het een dubbelsydich verdrag (et hoc modo est dipleuron conventio)¹³⁾.

Men ziet het: Witsius haalt de kwestie van het zelf-onderzoek erbij; volkomen terecht. Hij brengt ze in verband met het dipleurische verbond. Wonderlijk toch, dat Prof. Hepp, die over het zelfonderzoek nog al kras zich uitliet, alsmede Prof. Kuiper, die het niet minder nadrukkelijk deed, zoo gemakkelijk over deze gereformeerde oergedachten heenloopen — Prof. Hepp, door zulk een verkeerd aanpak van de tusschen hem en mij in geding zijnde kwestie, en Prof. Kuiper, door, nadat hij zulke beschouwingen van zijn collega gelezen heeft, dan maar dadelijk het woord „dwalende broeders“ te durven schrijven, maar dan naar anderen wijzende.

Wat tenslotte Cloppenburg betreft, ook hij begint zijn uiteenzetting weer met de opmerking, dat een monopleurisch „verbond“ slechts kan worden „aangegaan“ (maar dan moet men de aanhalingsteekens niet vergeten) met „stukken en blokken“ (onredelijke schepselen, Hos. II: 18). Anderzijds mag men de partijen niet als gelijken voorstellen: het niet-monopleurisch-zijn van den tekst wordt in het register kortweg als een dipleurisch-zijn geïnterpreteerd¹⁴⁾.

✱

We zullen ditmaal hier moeten afbreken. Het gezegde was een aanvulling van het verleden week gezegde, en wil den overgang vormen tot wat volgende week aan de orde komt: de vraag n.l. of Prof. Hepp in het spoor der gereformeerde dogmatiek loopt, als hij de verhouding van werk- en genadeverbond teekent. Wederom zal ik ontkennend moeten antwoorden.

Het spijt me werkelijk, dat ik dit alles zeggen moet. Maar als twee professoren een aanval openen van zóó groote importantie, en een enkele broeder, al voordat hij heeft nagedacht, al met applaus komt, óók waar van Kuipers lijn heel ver afgebogen wordt, dan is het onvermijdelijk, het kind bij den naam te noemen. Men zou beter gedaan hebben, wat voorzichtiger om te gaan met de goederen der gereformeerde dogmatiek. Rumor in casa is gauw genoeg gemaakt, maar men moet dan ook welbeslagen ten ijs komen.

En waar alles wat ik schreef over het medewerkschap van den mensch bij God, en over de samenhangende kwesties (ook naar Prof. Hepps eigen woord) in de verbondsbeschouwing wortelt, daar is het geen vliegenvangerij, maar pure zakelijkheid, als ik op dit punt Prof. Hepp dan ook stevig aan zijn jas trek. Het gereformeerde volk moet weten, hoe ver de kanonnen dragen, die in Amsterdam '36 opgesteld zijn.

K. S.

10) Hermann Witsius, de Oeconomia Foederum Dei cum hominibus, libri IV, Leovardiae, 1677, p. 4. Vgl. de Nederlandse vertaling (Vier Boeken v. d. Verscheyden Bedeeling der Verbonden Gods m. d. menschen door H. Wits, overgeset door Martinus van Harlingen, Utrecht, 1686, p. 6; het woord „sanctie“ is hier (anders dan bij Geesink) vertaald door „aenklunging“ van straffe).

11) Witsius, Lat. ed., blz. 5, Nederl. ed., 7.

12) Witsius, Ned. vertaling, 253, Latijnsche editie, 196.

13) Witsius, Ned. vertaling, 255, Latijnsche editie, 196, 197.

14) Johannis Cloppenburgii, Theologica Opera Omnia, Tom. I, Franeker, 1684, 489, vgl. register op foedus.

Gewroken spot.

In 1887 werd ik gymnasiast. Het jaar na de doleantie. Ook op het gymnasium werd wel eens met den kerke-lijken strijd den spot gedreven.

Op een dag vond ik op mijn lessenaar een papertje, waarop deze woorden stonden: door onkunde loopen ezels en raddraaiers elkander na.

Ik zie nog het grinnkend genoegen, waarmee mijn mede-scholler mij gadesloeg, terwijl ik het papertje las, waarop deze fijne geestigheid stond geschreven.

Aan die episode uit mijn jonge jaren dacht ik terug bij de Kuiper-herdenking.

Wat hebben toen die ezels en raddraaiers zich in hun nakomelingen op een waarlijk voornamelijk wijze gewroken op den verwaten spot, die hun voorheen te beurt viel.

A. J. L. VAN BEECK-KALKOEN.

UIT HET POLITIEKE EN SOCIALE LEVEN

De aanval op de Kerk in Duitschland.

Zes en negentig vooraanstaande Deutsche predikanten, behorende tot alle richtingen in de „Evangelische Kerk“, uitgezonderd die der Duitse Christenen, hebben dezer dagen een manifest tot de Overheid gericht, waarin zij o.m. verscheidene vragen met betrekking tot Rosenbergs jongste publicaties stellen.

Mogen, zoo luidt het, Evangelische predikanten nog in het openbaar het Christelijk geloof als een „Goddelijke macht“ erkennen, zonder dat zij en hun gehoor als verraders en staatsvijanden gebrandmerkt worden? Beschouw de leiding der nationaal-socialistische beweging de Christelijke kerken slechts als monumenten van schoone kunsten, of blijven zij ook naar hun meening Gods-huizen, waarin de gemeente samenkomt om het Evangelie van Christus te ontvangen?

De last van deze vragen is, gaan de adressanten voort, nog verzwaaard door het feit, dat er vrijheid bestaat om het woord te voeren tegen de Christelijke Kerk, terwijl de openbare verdediging van de Christelijke waarheid en de eer der geestelijkheid, belemmerd en verboden wordt. Indien de Overheid aan deze activiteit niet onomwonden paal en perk stelt, besluit het manifest, moet zij wel een einde maken aan het geloof van het volk in de beloften, die de vrijheid der Christelijke religie en de rechten der Christelijke Kerk garandeeren.

Deze klachten teekenen den tegenwoordigen toestand. De harde maatregelen tegen talrijke predikanten vervullen de Kerk met groote zorg. De inhoud van Rosenbergs nieuwste geschrift „Protestantische Rompilger“, versterkt haar in de meening, dat de aangevangen bestrijding met kracht voortgezet zal worden. Want deze brochure bevat een zeer fellen aanval op haar belijdenis en karakter, en beschuldigt de dienaren des Woords van trouweloosheid.

Aan de Kerk wordt verweten, dat zij voortgaat met de „allesondermijnende“ prediking van zonde en genade, dat zij ook het Oude Testament handhaaft en dat zij het waagt de gedachten van talrijke groote Deutsche mannen te veroordeelen. Dit alles bewijst, volgens Rosenberg, haar „staatsgevaarlijk optreden“.

Pfarrer Homann formuleert in zijn reeds meermalen genoemde boek „Der Mythos und das Evangelium“ de stelling, dat de „Mythe der twintigste eeuw“ als „de profetie eener religie, welke uit het ras voortkomt en daaraan gebonden is, met Eckehart en Goethe, Kant en Schopenhauer, Lagarde en Nietzsche als profeten, de permanente zonde van den Deutschen mensch voorstelt, die in het „geschapen licht“ de „bron van het leven“ zoekt, en in de soevereine ziel het „een-zijn“ met God en het „gelijk-zijn“ aan den Schepper vindt“.

Deze uitdrukkingen brengen Rosenberg buiten zichzelf van toorn. De toorn is de natuurlijke reactie van den natuurlijke mensch, die zich in zijn eer aangetast voelt, die moet aanhooren, dat de grooten uit het rijk van den geest, die hij diep vereert, schuldig staan tegenover God, omdat zij het Woord verwierpen en het menschedom van den weg tot het heil trachten af te voeren, en dus

1) Rosenberg citeert niet de hier genoemde stelling, maar enkele regels van pag. 183 van het boek van Homann, waar hetzelfde staat. De geheele text, welke Rosenberg niet weergeeft, luidt:

„De leer van het heil, dat alleen in Christus te vinden is, heft dus de Reformatie boven haar gansche omgeving. Met die leer vormt zij de wegscheiding tusschen idealisme en Christendom, en daarmee ook tusschen de mythe en het Evangelie. In dezen zin is het verwijt van Rosenberg, dat de vereering van Paulus een erizonde van het Protestantisme is, zeker begrijpelijk, een verwijt, dat echter door het Evangelie met den aanval teruggewezen moet worden, dat de „Mythe“ als de profetie... (volgt: text artikel)... de permanente zonde van den Deutschen mensch voorstelt, die de verlossing van Jezus Christus verwierpt, omdat zijn verlangen alleen uitgaat naar de zelfverlossing zijner soevereine ziel.“ Niet het wereld-denken, vervolgt Homann, maar alleen God's Woord herstelt het juiste evenwicht tusschen de drie groote categorieën van het geloof: God, mensch en wereld (Rosenberg citeert alleen de gecursiveerde woorden).

(Zie vervolg op blz. 100.)

Het Journalisme.

Jaren zijn voorbijgegaan sinds de goedaardige Jonathan zijn stuksken schreef over D'Oprechte Haarlemmer Kourant. Toen kwam het dagblad bijna uitsluitend in de koperen bussen van de deftige Patriciërs-woningen. Menig gezeten burgerman met een spaarduitje waarin veler huidige banksaldo zich driemaal om kan draaien, sloot zijn oogen zonder dat ze ooit de bladen van een courant bestaard hadden. De dominee en de notaris brachten hem van tijd tot tijd wel op de hoogte van wat er in de wereld omging. Kuiper kwam en maakte zijn kleine luyden bewust. Zij lazen hun Standaard met z'n drieën en hun Heraut circuleerde in een grooten kring, maar zij spelden hem van a tot z. Zij aten de letters, zij herkauwden den inhoud in hun gesprekken, de krant was hun de sleutel op de poort van een andere wereld. Molenaars stapten van hun omgang de gemeenteraadszaal binnen en zoo'n vermaledijde burgerman praatte de regenten van hun stoel. Papier-scheppers en schultenvoerders redeneerden den modernen predikant van den kansel en zetten den geest in hun woonplaats óm. Zij zaten niet in een crapaud bij den haard noch ritselden met een verveeld gebaar met een groot pak bladen met en zonder plaatjes. Neen, op een stoeltje met harden rug en rieten mat zaten zij na een langen werkdag, rimpels in het voorhoofd van inspanning en zij lazen driestarren, leaders, kameroverzichten, de fijne brieven van De Wilde, de zware artikelen van De Heraut. Zij beten in dezen kost zooals zij de tanden zetten in den hartigen pot van den man uit het volk en zij verteerden het voedsel bedaard en zorgvuldig. Dan kon het gebeuren, dat er een vergadering was in hun plaats, waarvan de notaris voorzitter was en de dokter secretaris en waar een academisch gevormd spreker een schoone rede hield. En zie, dan stond er een man op met een zwart zijden pet en een zwart strikje op zijn boezeroen en zoo'n mammetje, zoo'n kerel, nam den geleerden spreker tusschen zijn vereelde en gebruinde werkhanden en hij wreef dien zeergeleerden heer daartusschen tot pap! Dagelijks zat de groote professor der kleine luyden op zijn journalistieken kathedra en nooit of te nimmer heeft hij beter en meer toegewijde studenten gehad dan die boeren met de stallucht in hun buizen, dan die scheepmakers met de teer aan hun handen, dan die houtzagers met het zaagsel nog in hun baard.

Maar de tijden zijn veranderd. De dagen van het weekblaadje, van de krant-met-z'n-drieën, behooren tot het verleden. Wij leven in dagen, waarin veler meeningen verdrukt worden op vele rollen papier. De ganzenveer is verdronken door de stalen pen, de stalen pen door de Waterman, de Waterman door de schrijfpiano. De bladeren vallen van de rijkbeladen boomen. De volksmond heeft het oude spreekwoord herdoopt in: Spreken is zilver, maar schrijven is goud! Dat dit laatste waar is, heb ik niet bij ervaring. Wij hebben thans vele week- en dagbladen en vele illustraties en menige periodiek. Blijkbaar hebben wij gansch zeer meerdere en betere schrijvers dan vroeger, getuige het zegevierend journalisme van onze dagen! Hierover durf ik mij echter niet uit te spreken, aangezien goedwillige menschen ook de voortbrengselen van mijn schrijfsel in hun bladen willen opnemen. Daarvoor ben ik hun dankbaar, want schrijven is een voorrecht of althans gelezen te worden is een voorrecht. Want schrijven en gelezen worden dat is gemeenschap oefenen met een grooter of kleiner kring van menschen, vaak elkander van aangezicht onbekend. En zie, daar vliegt een woord langs een schrijfflint en dat woord vliegt zoo wonderlijk in het hart van een mensch, ik weet niet waar en het kan een band leggen tusschen harten. Zie, daarom vind ik, dat een schrijver en ook een schrijverken God veel moet danken voor zijn voorrechten en God vurig moet bidden dat Hij hem een helpend woordje doe schrijven, een straaltje licht, een weinig honig voor die menschen die daar naar verlangen, zooals zijn hart naar die dingen verlangt.

Maar het schrijf-isme moge toegenomen zijn, het lees-isme is zonder twijfel afgenomen. De menschen, die hun krant spelden, zijn niet zoo talrijk meer als vroeger. De lezer is ook lang zoo vriendelijk niet meer en de abonné niet zoo trouw als voorheen. Wij moeten God vurig bidden om het charisma van de pen. Om het woord dat ook onze middenstof pakt, ja dat tot onze zelfkant doordringt. Wij bidden des Zondags voor allen nood der christenheid. Het is mij opgevallen, dat ik nooit heb hooren bidden voor onze journalisten. Toch is er voor die bede alle recht van bestaan. God zegene onze christelijke pers en heilige die tot haar taak in het koninkrijk van den Menschen-zoon!

N. B.